

Metodické studie

ZTPI - ZIMBARDŮV DOTAZNÍK ČASOVÉ PERSPEKTIVY¹

KATEŘINA LUKAVSKÁ

Katedra psychologie Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

MARTINA KLICPEROVÁ-BAKER, JIŘÍ LUKAVSKÝ

Psychologický ústav AV ČR, pobočka Praha

PHILIP G. ZIMBARDO

Department of Psychology of Stanford University

ABSTRACT

ZTPI – Zimbrado Time Perspective Inventory – Czech validation study

K. Lukavská, M. Klicperová-Baker, J. Lukavský, P. G. Zimbardo

Objectives. The article introduces the Czech version of the ZTPI - Zimbardo Time Perspective Inventory. The results of 2030 respondents are compared to those from the original American version as well as to results of translated versions, namely, the Lithuanian, French and Spanish translations of ZTPI. The attention is focused on the psychometric qualities of the questionnaire.

Subjects and setting. The Czech version of the ZTPI - Zimbardo Time Perspective Inventory was administered in 2003 and 2008 to representative samples in the Czech Republic ($N_{2003}=992$; $N_{2008}=1038$).

Statistical analysis. The internal consistency (Cronbach alpha) was investigated and the questionnaire structure was verified by a confirmatory factor analysis. Additionally, a detailed item analysis and an exploratory factor analysis were performed.

Results. The internal consistency (Cronbach alpha) of individual scales ranged from 0.66 to 0.85. Confirmatory factor analysis revealed some discrepancies between the obtained Czech data and the questionnaire structure; these results were comparable to those obtained by the culturally closest, Lithuanian, version of ZTPI. Several problematical items were identified (some of the items were reported to be problematical also in other translated versions). Detailed analyses helped to explain occasional unexpected empirical manifestation, they mostly concerned items with a lower weight in the original version of ZTPI. The authors conclude that despite some irregularities this Czech version of ZTPI is suitable for both psychological research and practical applications.

key words:

time perspective,
Zimbardo Time Perspective Inventory (ZTPI),
psychometric measures

klíčová slova:

časová perspektiva,
Zimbardův dotazník časové perspektivy (ZTPI),
psychometrické vlastnosti

ÚVOD

Časová perspektiva je bohatě teoreticky rozvíjeným konceptem v psychologii už od 40. let 20. století (Pavelková, 2010). V roce 1986 existovalo nejméně 211 různých

Došlo: 21. 12. 2010; K. L., Pedagogická fakulta UK, katedra psychologie, M. D. Rettigové 4, 110 00 Praha 1; e-mail: email@katerinalukavska.cz

¹ Autoři děkují vedoucím CVVM Jiřímu Vinopalovi a Adéle Seidlové za podporu projektu. Práce Kateřiny Lukavské byla podpořena Grantovou agenturou UK (projekt č. 84509).

definice časové perspektivy (McGrath, Kelly, 1986 podle Boniwell, Zimbardo, 2004) a jejich počet se za posledních let násobně rozrostl. Nejčastěji bývá časová perspektiva chápána jako kognitivně motivační charakteristika jedince (o propojení časové perspektivy a motivace viz Pavelková, 2002). Zimbardova teorie časové perspektivy, kterou prezentujeme v tomto článku, rovněž vnímá časovou perspektivu jako individuální charakteristiku, která je však spojená nejen s kognitivními a motivačními, ale také s emočními a sociálními procesy.

Časová perspektiva (time perspective) je podle Zimbarda a Boyda (1999) proces konstruování psychologického času. Funguje tak, že strukturuje proud zážitků do minulého, přítomného a budoucího časového rámce. Časové rámce pomáhají dávat zkušenostem koherenci a smysl. Minulost a budoucnost jsou abstraktní rámce, jedná se o kognitivní konstrukce předchozích a očekávaných budoucích událostí. Mezi nimi leží konkrétně empiricky založená reprezentace přítomnosti – aktuálně působících podnětů. Teorie časové perspektivy předpokládá, že zmíněné časové rámce a to, jak je užíváme, ovlivňují mnoho důležitých úsudků, rozhodnutí a akcí. Když činíme nějaké rozhodnutí (např. zda jít spát), nebereme v potaz jen aktuálně působící motivy (např. že jsme unavení). Máme možnost vybavit si podobné situace z minula a máme také možnost představit si budoucí důsledky našeho rozhodnutí. V každém momentu tedy máme možnost „přepínat“ (přenášet pozornost) mezi těmito časovými rámci. Rámce minulost a budoucnost fungují v procesu rozhodování jako procesy shora-dolů, zatímco rámec přítomnosti jako proces zdola-nahoru. Podle Zimbardovy teorie má většina lidí tendenci upřednostňovat jeden rámec před ostatními. Pokud se tato tendence vyvine v „navyklé“ přeceňování (nebo podceňování) některého rámce, vzniká určitá „předpojatost“ k tomu být orientován na minulost nebo přítomnost či budoucnost. Tato omezující předpojatost je v kontrastu k tzv. „vyvážené časové orientaci“. Ta představuje ideální duševní fungování, které umožňuje jedinci pružně „přepínat“ mezi časovými rámci podle požadavků konkrétní situace. Chování člověka s vyváženou časovou orientací je pak obecně dáno kompromisem mezi minulými zkušenostmi, přítomnými touhami a předpokládanými budoucími následky (Zimbardo, Boyd, 1999). Časová orientace, ať už vyvážená či předpojatá určitým směrem, je relativně stabilní osobnostní charakteristikou získanou v průběhu života působením mnoha faktorů (kultura, vzdělání, náboženství, sociální vrstva, rodinné modely apod.). Časovou orientaci lze měnit. Největší komplikací tohoto procesu je, že výše popsané časové rámce, jejich konkrétní obsah a užívání v myšlení a rozhodování jsou většinou nevědomé (Zimbardo, Boyd, 2008).

Zimbardova teorie časové perspektivy byla vyvíjena více než 20 let (Gonzales, Zimbardo, 1985) a jedná se o ucelený koncept s velkou výzkumnou, ale i praktickou využitelností (Boniwell, Zimbardo, 2004; Zimbardo, Boyd, 2008). Časová perspektiva byla zkoumána ve vztahu k dalším osobnostním rysům. Jmenujme například svědomitost a kontrolu impulzů (faktory Big Five), vyhledávání nového a závislost na odměně (Cloningerovy temperamentové faktory), agresivitu, sklon k depresi, úzkostnost, kontrolu ega, sebevědomí (Zimbardo, Boyd, 1999).

Zimbardo zároveň s teorií vyvinul také nástroj pro měření časové perspektivy - Zimbardův dotazník časové perspektivy (ZTPI). Dotazník, který byl prvně publikován v roce 1985 (Zimbardo, Gonzales, 1985), prošel mnohým ověřováním a úpravami. Poslední verze z roku 1999 prokázala dobré psychometrické vlastnosti: vnitřní konzistenci, reliabilitu (test-retest), predikční validitu a konstruktovou (konvergenční i diskriminační) validitu (Zimbardo, Boyd, 1999). Dotazník vykazuje i jazykovou (a kulturní) převeditelnost. Dosud byly provedeny validizační studie italské (D'Alessio et al., 2003), francouzské (Apostodilis, Fieulaine, 2004), španělské (Díaz-Morales,

2006), ruské (Sircova et al., 2007a), brazilské (Milfont et al., 2008) a litevské (Liniauskaite, Kairys, 2009) verze ZTPI. Připravuje se validizační studie německé verze dotazníku. Mezinárodní skupina výzkumníků pracuje na transkulturních studiích časové perspektivy (Sircova et al., 2007b; Sircova, Mitina, 2008).

Zimbardův koncept časové perspektivy nachází široké uplatnění ve společenskovo-vědním i medicínském výzkumu. Dosud byly nalezeny významné vztahy časové perspektivy například k rizikovému chování (Zimbardo et al., 1997), k užívání drog (Keough et al., 1999; Apostolidis et al., 2006a; Apostolidis et al., 2006b), ke gamblerství (Hodgins, Engel, 2002), k sebevražedným sklonům (Laghi et al., 2009a), k péči o vlastní zdraví (Daugherty, Brase, 2010), k osobní pohodě – tzv. „well being“ (Drake et al., 2008; Boniwell et al., 2010), k úspěšnosti studia (Phan, 2009; Worrell, Mello, 2007), k prokrastinaci (Ferrari et al., 2007; Diaz-Morales et al., 2008), ke kvalitě emoční vazby – attachmentu (Laghi et al., 2009b), k charakteru rodinných vztahů (Holman, Zimbardo, 2009), ke způsobu trávení dovolené (Shores, Scott, 2007), k socio-ekonomickému statusu (Guthrie et al., 2009) a dalším.

Jak je zřejmé z výše uvedeného, dotazník je v současné době široce využíván ve výzkumu. Zároveň je dále vyvíjen v rámci mezinárodní skupiny odborníků. V této studii bychom chtěli zhodnotit českou podobu současné verze dotazníku. Přes výhrady, které zmiňujeme k některým položkám, považujeme dotazník za užitečné rozšíření stávajících metod užívaných v psychologii osobnosti a psychodiagnostice a jím získaná data na reprezentativním vzorku populace České republiky za užitečné porovnávací kritérium pro ty, kdo s metodou budou dále pracovat. Naše výhrady je třeba vnímat jako součást diskuze usilující o optimalizaci dotazníku v budoucích verzích.

METODA

Nástroj

Zimbardův dotazník časové perspektivy - Zimbardo Time Perspective Inventory – ZTPI (Zimbardo, Boyd, 1999) obsahuje 56 položek, které jsou ve formě oznamovacích vět v první osobě. Respondent hodnotí každou položku na pětistupňové škále: „rozhodně nesouhlasím“, „spíše nesouhlasím“, „ani souhlasím, ani nesouhlasím“, „spíše souhlasím“, „rozhodně souhlasím“. Položky jsou rozčleněny do pěti škál: Negativní minulost (Past Negative), Pozitivní minulost (Past Positive), Hédonistická přítomnost (Present Hedonistic), Fatalistická přítomnost (Present Fatalistic) a Budoucnost (Future).

Negativní minulost odráží obecně negativní, averzivní postoj k minulosti. Jak upozorňuje Zimbardo, nejde o měření „objektivní“ nepříznivé historie jedince. Paměť je rekonstruktivní, negativní postoj k minulosti proto může být ovlivněn aktuálními prožívanými nepříjemnostmi nebo traumaty, negativním rekonstruováním neškodných událostí, nebo oběma těmito procesy. I lidé, kteří vyrůstali v těžkém dějinném období, mnohdy nahlízejí svou minulost různě. Škála zahrnuje položky jako „Myslívám na ošklivé věci, které se mi přihodily v minulosti.“; „Myslím na příležitosti, o které jsem v životě přišel.“ a „Často myslím na to, co jsem měl v životě udělat jinak.“

Pozitivní minulost odráží vřelý, sentimentální postoj k minulosti. Je tvořena položkami jako „Moc rád vzpomínám na svou minulost.“; „S nostalgií vzpomínám na své dětství (jako by se mi po dětství stýskalo).“ a „Mám rád povídání o tom, jaké to bylo za starých dobrých časů.“

Hédonistická přítomnost odráží požitkářský a lehkovážný přístup k času a životu, emocionalitu v rozhodování a významnou motivaci k vyhledávání podnětů – tzv. stimulation seeking. Ukazuje orientaci jedince na současné potěšení s nízkým ohledem

na budoucí důsledky. Patří sem položky jako „Riskování chrání můj život před nudou.“, „Jednám impulzivně – tj. dělávám věci, které mě právě napadnou.“, „Často spíše poslechnu hlas svého srdce než rozumu.“

Fatalistická přítomnost ukazuje na fatalistické, bezmocné vnímání přítomnosti a budoucnosti. Je tvořena položkami jako „Má životní cesta je řízena silami, na které nemám vliv.“, „Život je samá změna, a tak může člověk sotva plánovat budoucnost.“, „Šťastná náhoda často přinese lepší výsledek než tvrdá práce.“

Budoucnost je škála, která odráží obecnou orientaci na budoucnost. Jde o tendenci podřizovat své současné chování budoucím cílům. Zahrnuje položky jako „Když vím, že je třeba udělat nějakou práci, jsem schopen odolat pokušením.“, „Zneklidňuje mne, když jdu někam pozdě.“, „Díky soustavné práci plním úkoly včas.“

Jak již zmiňujeme výše, ZTPI existuje v několika validizovaných jazykových verzích. Cílem tohoto článku je představit českou verzi dotazníku a ověřit její psychometrické kvality. Dosažené výsledky vztahujeme zejména k původní Zimbardově studii (1999) a dále k několika dalším validizačním šetřením dotazníku na odlišných populacích. Stručná charakteristika referenčních souborů je uvedena v tabulce 1.

Tab.1 Charakteristika referenčních souborů a českého souboru

Soubor	N	Procento žen	Specifika	Zdroj
Zimbardův (US)	361	61%	studenti	Zimbardo, Boyd, 1999
Francouzský	419	70%	studenti	Apostolidis, Fieulaine, 2004
Španělský	756	62%		Díaz-Morales, 2006
Litevský	1244	52%		Liniauskaitė, Kairys, 2009
Český	2030	51%	reprezentativní populační soubor	

Soubor

Náš soubor tvořilo celkem 2030 respondentů, kteří se v letech 2003 a 2008 zúčastnili prosincových vln kontinuálního průzkumu Naše společnost prováděného CVVM Sociologického ústavu AV ČR na celém území ČR ($N_{2003}=992$; $N_{2008}=1038$). Výhodou této administrace byl sběr dat na rozsáhlém reprezentativním vzorku dospívajících a dospělých obyvatel ČR a zajištění srovnatelné metodiky při obou příležitostech. Na druhou stranu byl dotazník administrován pro tuto metodu nezvykle – ne písemně, ale tváří v tvář, formou ústních otázek tazatele. Tato odlišnost např. mohla znemožnit účastníkům vracet se v dotazníku k předešlým odpovědím, roli mohla hrát také osoba tazatele a celkově jiná atmosféra zadání. Protože ale otázky ZTPI nejsou příliš osobní, nepovažujeme tuto zvláštnost za faktor, který by významně zkrusloval data.

Soubor je vyrovnaný v zastoupení mužů a žen ($N_m=992$; $N_f=1038$). Věk respondentů se pohyboval v rozmezí 15 až 89 let (průměr 44,03 let; SD 17,06; medián 44 let), 8 respondentů svůj věk neuvadl. Složení souboru z hlediska dosaženého vzdělání bylo následující: 12 % respondentů ($N=247$) mělo ukončené vysokoškolské vzdělání, 28 % ($N=558$) mělo ukončené středoškolské vzdělání s maturitou, 39 % ($N=787$) absolvovalo střední školu bez maturity nebo učební obor a 21 % ($N=436$) mělo v době sběru dat ukončené nebo neukončené základní vzdělání.

Uvedené počty odpovídají finálnímu souboru, na kterém byly prováděny analýzy. Celkově bylo osloveno 2201 respondentů, protože však někteří respondenti šetření nedokončili nebo měli velký počet chybějících odpovědí, nebyla jejich data zpracovávána. Průměrně nebylo v dotazníku vyplněno 1,25 položek, u 7 respondentů chyběla více než polovina. Jako kritérium pro zahrnutí do analýzy jsme zvolili pravidlo, že v žádné škále nesmí chybět více než 2 odpovědi a zároveň v celém dotazníku může chybět maximálně 5 odpovědí. Výsledný soubor N=2030 odpovídá 92 % původně získaných dat. Chybějící ZTPI údaje v tomto finálním souboru byly nahrazeny průměrnou hodnotou pro danou položku.

Data byla zpracována pomocí programu R (R Development Core Team, 2009). Velkou pozornost jsme věnovali psychometrickým kvalitám dotazníku: Byla provedena položková analýza jednotlivých škál, zjištěna jejich konzistence (Cronbachova alfa) a vzájemná korelace škál (Pearsonův korelační koeficient) i položek v rámci škál a byly identifikovány problematické položky. Jak originální Zimbardova studie, tak validační studie jiných jazykových verzí položkovou analýzu neuvádějí, předkládají však výsledky explorační a konfirmační faktorové analýzy. Abychom zajistili porovnatelnost českých výsledků se zahraničními studii, rovněž jsme provedli explorační a konfirmační faktorovou analýzu. Výsledky explorační faktorové analýzy využíváme i v rámci interpretace některých položek s neočekávanou empirickou manifestací. Podrobnější údaje o dotazníku (rozložení hrubých skóre, korelace položek, údaje o komunalitách a konfirmační faktorové analýze) jsou k dispozici u autorů nebo na webové stránce <http://www.psu.cas.cz/ztpi>.

VÝSLEDKY A DISKUZE

Vnitřní konzistence škál

Vnitřní konzistence jednotlivých škál měřená Cronbachovým koeficientem alfa se pohybuje mezi 0,66 a 0,85 (viz tab.2).

Tab.2 Vnitřní konzistence škál dotazníku ZTPI měřená Cronbachovým koeficientem alfa

Škály dotazníku ZTPI	Soubory					Počet položek
	Český soubor	USA soubor	Francouzský soubor*	Španělský soubor	Litevský soubor	
Negativní minulost	0,82	0,82	0,72	0,80	0,79	10
Pozitivní minulost	0,66	0,80	0,70	0,70	0,63	9
Hédonistická přítomnost	0,85	0,79	0,79	0,79	0,77	15
Fatalistická přítomnost	0,74	0,74	0,70	0,64	0,73	9
Budoucnost	0,75	0,77	0,74	0,70	0,77	13

* Hodnoty byly naměřeny na 54-položkovém modelu (bez položek č. 15 a 36).

Nejproblematictější škálou české verze dotazníku je *Orientace na pozitivní minulost*. Konzistence ostatních škál se přibližně shodují s hodnotami naměřenými originální verzí dotazníku.

Orientace na pozitivní minulost se ukazuje jako problematická i v jiných jazykových verzích ZTPI - v litevské verzi, podobně jako v české, nepřekročila hodnota Cronbachovo alfa 0,7. Výsledky dalších zahraničních studií uvedené ve studii Liniauskaitė a Kairys (2009) rovněž ukazují relativně nízkou konzistenci této škály. V ruské verzi ZTPI dosáhlo Cronbachovo alfa v této škále 0,53 a 0,68 (dvě studie) a v brazilské verzi dotazníku pouhých 0,46 (zde však byly naměřeny relativně nízké hodnoty u všech škál - od 0,46 do 0,67). Ve francouzské verzi dotazníku byla v příslušné škále naměřeno Cronbachovo alfa 0,70, což patří v citovaném výzkumu k hodnotám nejslabším. V originální verzi dotazníku naopak patří *Orientace na pozitivní minulost* ke škálám s nejvyššími hodnotami vnitřní konzistence (viz tab. 2).

Vzájemné korelace jednotlivých škál měřené Pearsonovým korelačním koeficientem se ukázaly statisticky významné (viz tab. 3), s výjimkou vztahu *Pozitivní minulost* a *Hédonistická přítomnost*. Vztahy mezi některými škálami jsou relativně silné, např. *Negativní minulost* a *Fatalistická přítomnost*, a všechny jsou teoreticky očekávaným směrem.

Tab.3 Vzájemná korelace škál

	NeMi	PoMi	HéPř	FaPř	Bud
Negativní minulost	–	0,135	0,105	0,477	0,111
Pozitivní minulost		–	-0,009	0,085	0,297
Hédonistická přítomnost			–	0,451	-0,343
Fatalistická přítomnost				–	-0,206
Budoucnost					–

Tučně zvýrazněné hodnoty Pearsonova koeficientu korelace jsou statisticky významné ($p < 0,001$)

Faktorová analýza

Explorační faktorovou analýzou s rotací Varimax jsme obdrželi faktory v zásadě totožné se Zimbardovými škálami (viz tab. 4). Získaných 5 faktorů vysvětluje 33,8 % celkové variability (faktory originálního dotazníku vysvětlují 36 % celkové variability, Zimbardo, Boyd, 1999). Shoda s původním modelem byla velmi dobrá zejména u položek s vyšší zátěží, které jsou klíčové pro interpretaci faktorů. Tři položky s nejvyšší zátěží z každého faktoru v původní Zimbardově studii dosáhly i v naší studii výrazných zátěží (v rozmezí 0,76 – 0,49). V případě některých dalších položek se však náš model od původního odchýlil.

U osmi položek (9, 24, 25, 35, 41, 47, 52, 53) nebyla zjištěna výrazná zátěž (nad 0,3) k faktoru, ke kterému je položka přiřazena, ale byla zjištěna výrazná zátěž k jinému faktoru dotazníku. V případě tří položek (24, 25, 52) byl stejný problém zaznamenán i v jiných jazykových verzích dotazníku (litevské, španělské a francouzské), další tři položky (35, 41, 47) se jako problematické projeví ještě ve španělské studii.

Tři položky (5, 30, 55) prokázaly pouze nízkou zátěž (0,19; 0,26; 0,24). V případě položky 55 zátěž navíc směřovala k jinému faktoru než je položka zařazena.

Také položka 56 nedosáhla výrazné zátěže k žádnému z faktorů. Navíc její zátěž k příslušnému faktoru je záporná (-0,24).

Interpretaci jednotlivých problematických položek uvádíme v rámci položkové analýzy škál.

Tab.4 Explorační faktorová analýza – zátěže jednotlivých ZTPI položek (uvedeny jsou zátěže vyšší než 0,1)

Položka (původní škála*)	Faktory				
	F1 Hédonistická přítomnost	F2 Negativní minulost	F3 Budoucnost	F4 Pozitivní minulost	F5 Fatalistická přítomnost
42	0,764			0,135	
31	0,752				
26	0,732	-0,110			-0,143
46	0,663		-0,101		
23	0,617		-0,165		0,246
32	0,615				0,105
8	0,588		-0,120		0,136
52 (FaPř)	0,571		-0,148		0,146
17	0,495		-0,119		0,315
12	0,475			0,104	
9 (Bud)	-0,444		0,272		-0,234
28	0,385	0,121	-0,116		0,223
44	0,369				
1	0,367	-0,146		0,100	
53 (FaPř)	0,364				0,227
41 (PoMin)	-0,348	-0,118			
48	0,335			0,108	0,104
19	0,330			0,117	0,103
50		0,764			
16		0,721			
34		0,710			
25 (PoMin)		-0,665		0,144	-0,146
22		0,607	0,120		
54	0,101	0,568		0,135	0,107
36		0,542		0,163	0,103
4		0,479		0,220	0,107

27		0,416	0,137	0,209	
33	0,150	0,406			0,305
47 (FaPř)	-0,117	0,365		0,228	0,267
35 (FaPř)	0,278	0,358			0,113
5	0,127	0,197		0,177	0,105
40	-0,180		0,681		
13	-0,283		0,575	0,142	
21	-0,201		0,572	0,172	
10			0,563	0,124	-0,159
45	-0,164		0,513	0,103	
18	-0,160	0,111	0,483	0,177	
6		0,124	0,458	0,165	
51	0,123		0,422		-0,187
43	-0,164	0,143	0,304	0,163	
30	0,145	0,102	0,267		
55 (HéPř)	0,151		0,248	0,246	
56	-0,196		-0,248		
7				0,630	
29		0,332		0,577	
2			0,149	0,538	
15	-0,115	0,276		0,502	0,154
20	0,209	0,136	0,116	0,495	
11		-0,217	0,194	0,463	
49	-0,135	0,111	0,283	0,456	
39	0,185	0,210			0,681
14	0,225	0,213			0,573
38	0,157	0,309			0,554
37	0,270	0,206	-0,107		0,466
24 (Bud)	-0,395		0,269		-0,448
3	0,108	0,219	0,126	0,223	0,354

*Uvedena jen u položek, jejichž umístění se odlišilo od původního Zimbardova modelu.

Dalším krokem byla *konfirmační faktorová analýza*, kde jsme již přímo ověřovali, jak data z českého souboru odpovídají původnímu modelu. Konfirmační faktorová analýza byla provedena v programu R, s pomocí balíčků *sem* a *sem.additions* (Fox, Kramer, Friendly, 2010; Byrnes, 2008) na kovarianční matici metodou maximum likelihood. Naším hlavním cílem bylo testovat platnost původního modelu. Kromě něj jsme testovali pětifaktorový model, ze kterého jsme odstranili 3 položky (25, 41 a 56), které neměly v prvním modelu dobré parametry. Do analýzy jsme také zahrnuli třífaktorový model se škálami *Minulost* (Negativní minulost i Pozitivní minulost), *Přítomnost* (Hedonistická přítomnost a Fatalistická přítomnost) a *Budoucnost*, který některé studie používají (Liniauskaitė, Kairys, 2009).

U jednotlivých modelů v tab. 5 uvádíme hodnotu chí-kvadrátu (po Satorra-Bentlerově opravě), počet stupňů volnosti, jejich poměr, a dále hodnoty parametrů RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation), CFI (Comparative Fit Index) a TLI (Tucker-Lewis Index).

Výsledky analýzy ukazují, že shoda dat s modelem není příliš dobrá. Test chí-kvadrátu je statisticky významný, což je ale při takto velkém souboru časté. Poměr χ^2/df byl 7,376, což překračuje doporučené hranice 2,0 i tolerantní kritéria 5,0 (Hooper et al., 2008). Hodnoty RMSEA jsou v akceptovatelném rozsahu (menší než 0,07; Hooper et al., 2008). Hodnoty CFI a TFI by se měly blížit 1,0, nebo alespoň překračovat 0,90, čehož získané hodnoty CFI = 0,726 a TLI = 0,714 nedosahují.

Důkladnější analýza ukázala, že problematické jsou regresní koeficienty u položek 25 (regresní koeficient není statisticky významný) a zejména 41 a 56, kde byl zjištěn statisticky významný koeficient s převráceným znaménkem. V upravené verzi pětifaktorového modelu jsme tyto tři položky odstranili, ale nevedlo to k výraznému zlepšení shody dat s modelem.

Testovali jsme také třífaktorový model, který ale ukázal výrazně horší shodu s daty, což nasvědčuje tomu, že pětifaktorová struktura je vhodnější. Naše zjištění z konfirmační faktorové analýzy jsme srovnali s litevskou studií (Liniauskaitė, Kairys, 2009), která může být kulturně i velikostí a složením souboru (N = 625) bližší než originální americká studie. Naše výsledky v RMSEA jsou litevské studii blízké, u hodnoty chí-kvadrátu a χ^2/df také (srovnávali jsme na analýze náhodného podsouboru o velikosti N = 600, který zde není popisován). Stejně jako v našem případě, v litevské studii vyšly nízké hodnoty CFI = 0,637 a TLI = 0,620.

Tab. 5 Konfirmační faktorová analýza

Model	Chi2*	df	Chi2*/df	RMSEA	CFI	TLI
Pětifaktorový model	10872,49	1474	7,376	0,056	0,726	0,714
Pětifaktorový model bez položek 25, 41, 56	9194,99	1315	6,992	0,054	0,757	0,747
Třífaktorový model	13213,00	1481	8,922	0,062	0,658	0,645

Parametry: Chi2* (hodnota chí-kvadrátu po Satorra-Bentlerově korekci), df (stupně volnosti), RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation), CFI (Comparative Fit Index) a TLI (Tucker-Lewis Index).

Položková analýza škál

Negativní minulost

Škála prokázala velmi dobrou vnitřní konzistenci (Cronbachovo alfa 0,82) při počtu 10 položek. Položka s nejslabší korelací v této škále je položka číslo 5 (viz tab. 6).

Tato položka (*Má rozhodnutí jsou většinou ovlivněna lidmi a věcmi v mém okolí.*) je však problematická teoreticky spíše než statisticky. Domníváme se, že příliš neodkazuje k minulosti, spíše odráží přesvědčení, že člověk není „pánem“ svého života. Ze zavedených psychologických konceptů mimo časovou perspektivu by položka nejspíše souvisela s externím místem kontroly (Rotter, 1954). Ze ZTPI škál položka 5 nejvíce obsahově ladí s Fatalistickou přítomností. Explorační faktorová analýza na našem datovém souboru sice potvrdila nejsilnější zátěž k Negativní minulosti, šlo však o zátěž velmi nízkou (0,19). Rovněž v litevské a španělské verzi dotazníku byla zátěž položky nízká (0,30 a 0,29). Ve španělské studii se navíc tato nejvyšší hodnota nevztahovala k Negativní minulosti, ale k Pozitivní minulosti. V originální Zimbarodově studii a ve francouzské studii byla shodně naměřena hodnota zátěže položky k Negativní minulosti 0,41.

Korelační koeficienty ostatních položek se pohybují v rozmezí od 0,39 do 0,64.

Tab.6 Negativní minulost

	Položka	Průměr	SD	r*
50	Myslívám na ošklivé věci, které se mi přihodily v minulosti.	2,44	1,10	0,65
16	V mysli se mi opakují staré bolestné prožitky.	2,63	1,14	0,63
34	Je pro mne těžké zapomenout na nepříjemnosti z mého mládí.	2,64	1,11	0,62
54	Myslím na příležitosti, o které jsem v životě přišel.	2,96	1,12	0,57
4	Často myslím na to, co jsem měl v životě udělat jinak.	3,42	1,11	0,53
22	V minulosti jsem si prožil svůj díl příkoří.	3,15	1,21	0,52
36	I když se zrovna těším z přítomnosti, nutí mne to srovnávat s podobnými zážitky z minulosti.	2,87	1,05	0,51
27	Přál bych si, aby bylo možné napravit chyby, které jsem udělal v minulosti.	3,55	1,03	0,43
33	Věci málokdy dopadly tak, jak jsem čekal.	3,08	0,95	0,39
5	Má rozhodnutí jsou většinou ovlivněna lidmi a věcmi v mém okolí.	3,31	1,05	0,23

* Hodnota *r* je korelace položky ke škále s vyloučením této položky.

Pozitivní minulost

Jak uvádíme výše, tato škála se jeví v našich (a nejen našich) datech jako nejproblematičtější. Přispívat k tomu může nižší počet položek.

Stejně nízký počet položek má pouze škála Fatalistická přítomnost, která rovněž patří

mezi méně konzistentní škály¹. Z pohledu na tab. 7 je zřejmé, že vnitřní konzistenci škály výrazně snižují dvě položky, č. 25 a č. 41, které se škálou vůbec nekoreluji. Tyto položky se projevily jako problematické i v konfirmační faktorové analýze. Stojí za povšimnutí, že obě problémové položky jsou opačně položené a negativně formulované.

Položka 41 (*Často se přistihnu, že prostě „vypnu“ pozornost, když někdo z rodiny mluví o tom, jak se věci měly dříve.*) má pravděpodobně odrážet celkový zájem jedince o minulost, ačkoliv je vyjádřená ve formě nezájmu. Nezájem o minulost však může být způsoben nejméně dvěma důvody: 1. tím, že jedinec celkově přikládá minulosti malý význam - to by znamenalo nízký (resp. vysoký při opačném hodnocení) skór ve škále Pozitivní minulost a i ve škále Negativní minulost a 2. tím, že je pro jedince minulost bolestivým tématem, kterému se nezájmem vyhýbá - to by mělo vést k vysokému (resp. nízkému při opačném hodnocení) skóru v Negativní minulosti, zatímco k Pozitivní minulosti by neměla takto interpretovaná položka přímý vztah. Podporu pro druhý způsob interpretace můžeme nalézt ve španělské studii, kde nejvyšší zátěž položky (-0,30) byla k faktoru Negativní minulost, zatímco k faktoru Pozitivní minulost dosáhla pouze 0,17. Tento vzorec však nebyl přítomen v žádné další studii včetně české. V našich datech byla nejvyšší zátěž položky (v explorační faktorové analýze) k faktoru Hédonistická přítomnost (-0,34). To znamená, že souhlas s touto položkou přispívá k perspektivě Hédonistické přítomnosti – bezstarostného vnímání budoucnosti a užívání si přítomnosti², resp. hédonistického soustředění jen a jen na přítomnost.

Položka 25 (*Minulost je spojena s příliš mnoha nepřijemnými vzpomínkami, na které raději nemyslím.*) je umístěná ve škále Pozitivní minulost v obrácené formulaci. Nabízí se otázka, proč ji autoři raději nezařadili do škály Negativní minulost, kde by mohla být hodnocena rovnou tak, jak je, bez převádění na opačnou hodnotu. V originální studii explorační faktorová analýza ukázala, že položka 25 (a 11) významně přispívá jak k faktoru Pozitivní minulost, tak k faktoru Negativní minulost (Zimbardo, Boyd, 1999, s. 1274). Autoři se rozhodli obě položky ponechat ve škále Pozitivní minulost z teoretických důvodů. U položky 11 je opravdu znatelné zaměření otázky na pozitivní aspekt minulosti (...*vybavuje se mi více dobrého než toho špatného*). Položka 25 naopak více odkazuje k negativní minulosti (...*nepřijemnými vzpomínkami...*), pozitivní aspekt je v ní spíše druhotný – v náznaku snahy o aktivní vyrovnání s touto negativitou (...*na které raději nemyslím*). Položka tak vlastně obsahuje dva výroky, které nemusí být u každého v souladu, a zkušenost ukazuje, že má tendenci korelovat jak s Negativní tak Pozitivní minulostí. Tak tomu bylo i v našich datech, kde položka také sytí oba faktory, přičemž výrazně výše sytí faktor Negativní minulost (-0,665) oproti faktoru Pozitivní minulost (0,144). V americké, litevské a španělské studii jsou zátěže k Negativní a Pozitivní minulosti vyrovnanější, ale rovněž ve prospěch Negativní minulosti (-0,55 vs. 0,52; -0,51 vs. 0,45; -0,54 vs. 0,24). Ve francouzské studii je mírně vyšší zátěž k Pozitivní minulosti (0,52 vs. -0,49). Obsahově vyniká položka mezi ostatními položkami obou minulostních škál tím, že odkazuje k principu aktivního potlačování určitých obsahů, zatímco všechny ostatní položky se naopak zaměřují na to, co je v mysli často přítomno (*Často myslím na to, co jsem měl v životě udělat jinak., V mysli se mi opakují staré bolestné prožitky., Snadno mi mysl zaplaví vzpomínky na šťastné chvíle.*)

Korelace ostatních položek ke škále je v rozmezí od 0,39 do 0,53.

¹ Ve všech výše citovaných studiích byla Fatalistická přítomnost nejslabší nebo častěji druhou nejslabší škálou.

² Zátěž k Hédonistické přítomnosti je záporná a otázka je opačně hodnocená, takže bez obrácení hodnocení by byla zátěž k Hédonistické přítomnosti prostě kladná.

Tab. 9 Pozitivní minulost

	Položka	Průměr	SD	r
7	Moc rád vzpomínám na svou minulost.	3,25	1,08	0,54
29	S nostalgií vzpomínám na své dětství (jako by se mi po dětství stýskalo).	3,20	1,15	0,48
15	Mám rád povídání o tom, jaké to bylo za „starých dobrých časů“.	3,14	1,22	0,44
2	Pohledy, zvuky a vůně důvěrně známé z dětství ve mně často vyvolávají spoustu nádherných vzpomínek.	3,94	0,99	0,43
49	Mám rád rodinné tradice a pravidelně opakované rituály.	3,76	1,05	0,41
11	Zvážím-li svou minulost, vybavuje se mi mnohem víc dobrého než toho špatného.	3,72	0,95	0,39
20	Snadno mi mysl zaplaví vzpomínky na šťastné chvíle.	3,45	0,99	0,39
41	Často se přistihnu, že prostě „vypnu“ pozornost, když někdo z rodiny mluví o tom, jak se věci měly dříve. (-)	2,87	1,07	0,03
25	Minulost je spojena s příliš mnoha nepříjemnými vzpomínkami, na které raději nemyslím. (-)	3,42	1,10	-0,01

(-) značí opačně položenou otázku

Hédonistická přítomnost

Tato škála v naší studii prokázala nejvyšší vnitřní konzistenci (Cronbachovo alfa 0,85). Jedinou problematickou položkou škály je položka 55 (*Mám rád, když jsou mé důvěrné vztahy naplněné silným citem a vášní.*), jejíž slabá korelace ke škále (0,15) naznačuje, že neměří tentýž koncept jako ostatní položky (viz tab. 8). Faktorová analýza neodhalila u této položky významnou zátěž k žádnému faktoru (nejvyšší naměřená zátěž je 0,24 k faktoru Budoucnost). Je zajímavé, že v ostatních studiích se tato položka projevila jako bezproblémová (se zátěží od 0,42 do 0,52). Je možné, že na vině je drobný posun vyznění způsobený překladem. V originále má respondent vyjádřit svůj souhlas s tím, že má rád, když jsou jeho důvěrné vztahy „*passionate*“, to znamená „*vášnivé*“. Proti tomu formulace „*naplněné silným citem a vášní*“ vyznívá přece jen trochu odlišně, jakoby „*bezpečněji*“. Vášnivost je spjata s takovými rysy jako nezkrotnost a impulzivita. Vášněn je cit, který nedbá rozumu a nevede vždy k dobrému (je tedy svým způsobem i riskantní).

Korelace ostatních položek se nacházejí v rozmezí od 0,32 do 0,63.

Tab.8 Hédonistická přítomnost

	Položka	Průměr	SD	r
42	Riskuji, abych dodal svému životu vzrušení.	2,45	1,18	0,64
31	Rizikování chrání můj život před nudou.	2,51	1,15	0,63
26	Pokládám za důležité vnést do svého života vzrušení.	3,09	1,10	0,62
46	Nechávám se strhnout okamžitým vzrušením.	2,86	1,12	0,62
23	Rozhoduji se bez přemýšlení, pod vlivem okamžiku.	2,75	1,07	0,61
32	Pro mne je důležitější si cestu životem užít než soustředit se jen na cíl.	3,15	1,07	0,58
8	Jednám impulsivně – tj. dělávám věci, které mne právě napadnou.	2,98	1,14	0,57
17	Pokouším se žít svůj život den za dnem (bez velkého přemýšlení o budoucnosti) a naplno.	3,10	1,13	0,50
12	Při poslouchání své oblíbené hudby často úplně ztratím pojem o čase.	3,07	1,25	0,44
44	Často spíše poslechnu hlas svého srdce než rozumu.	3,32	0,99	0,40
28	Připadá mi, že je důležitější mít radost z toho, co člověk dělá, než dokončit danou práci včas.	3,26	0,99	0,40
48	Mám raději přátele, kteří jsou spontánní (nenuceně přirození) než ty, jejichž chování lze předvídat.	3,78	0,94	0,34
1	Věřím, že scházení se s přáteli na večírcích a oslavách patří k důležitým životním radostem.	3,91	1,04	0,32
19	Nejraději bych žil každý den, jako by to byl můj den poslední.	2,90	1,21	0,32
55	Mám rád, když jsou mé důvěrné vztahy naplněny silným citem a vřelostí.	4,11	0,81	0,16

Fatalistická přítomnost

Fatalistická přítomnost je opět relativně krátká škála (9 položek) s uspokojivou vnitřní konzistencí (Cronbachovo alfa 0,74). Na rozdíl od předchozích škál zde nejsou položky, které by nápadně vyčnívaly velmi nízkou korelací ke škále, místo toho jsme zaznamenali větší množství položek s poměrně nízkou korelací (5 položek s korelací menší než 0,4; viz tab. 9). U tří položek s nejslabší korelací (47, 52 a 35) by navíc bylo možné vznést obsahové námitky.

Položka 47 (*Dnešní život je příliš složitý, dal bych přednost jednoduššímu životu, jako byl dříve.*) směřuje různorodé výroky, což bývá v dotaznících nežádoucí: nostalgii po minulosti, stížnost na problematickou přítomnost, potíže se zvládnutím požadavků doby a náznak bezmocné nedostačitosti. Faktorová analýza v případě této položky nepřinesla jednoznačné osvětlení. Zátěž k faktoru Fatalistická přítomnost je 0,26 a jen slabě tak

podporuje předpoklad, že položka vypovídá o fatalistickém pocitu životní bezmoci. Ještě slabší je ale překvapivě vazba k Pozitivní minulosti (0,22), ačkoli nostalgii po starých dobrých časech položka výslovně uvádí. Nejsilnější zátěž je, téměř paradoxně, k faktoru Negativní minulost (0,36). Tato konstelace zátěží napovídá, že pozitivní vztah k minulosti a vztah k fatalismu jsou ve stínu určité generalizované negativity: Kdo souhlasil s tímto převážně negativním výrokiem, souhlasil též s odsudky minulosti.

Položka 52 (*Je lepší utratit to, co vydělám, za současné radosti, než šetřit na zajištění budoucnosti.*) je výslovným důrazem na současnost nepochybně položkou přítomnostní, ale akcentem na „současné radosti“ vyjadřuje spíše Hédonistickou přítomnost než přítomnost Fatalistickou. To podpořila i explorační faktorová analýza, která ukázala výraznou zátěž položky k faktoru Hédonistická přítomnost (0,57). Velmi podobný výsledek prokázala i španělská studie, kde položka výrazně zatěžuje pouze faktor Hédonistická přítomnost (0,44). Ve francouzské studii zaznamenala položka také výraznou zátěž (> 0,3) k faktoru Hédonistická přítomnost (0,35) a Budoucnost (-0,32), podobně v litevské studii dosáhla položka nejvyšší zátěže k faktoru Hédonistická přítomnost (0,35) a výrazné zátěže ještě k faktoru Budoucnost (-0,32).

Položka 35 (*Živelné potěšení z toho, co dělám, mizí, když musím myslet na cíle a důsledky své činnosti.*) je formulačně poněkud složitá. Navíc není zcela jasné, proč by měla patřit právě do Fatalistické přítomnosti a ne třeba do Hédonistické přítomnosti, případně Budoucnosti (obráceně hodnocená). V naší explorační faktorové analýze se položka projevila neočekávaně – s nejvyšší zátěží k faktoru Negativní minulost. Po položce 47 je to tedy již druhá položka škály, která z ne zcela jasných důvodů sytí faktor Negativní minulost. V ostatních srovnávaných studiích se položka projevuje bezproblémově, s výjimkou španělské studie, kde nezatěžuje výrazně žádný z faktorů (nejvyšší zátěž je 0,14 k faktoru Budoucnost). Korelace ostatních položek se pohybují v rozmezí od 0,32 do 0,59.

Tab.9 Fatalistická přítomnost

	Položka	Průměr	SD	r
39	Nemá smysl si dělat starosti s budoucností, protože ji stejně nemohu nijak ovlivnit.	2,90	1,17	0,60
38	Má životní cesta je řízena silami, na které nemám vliv.	2,66	1,14	0,58
14	Vzhledem k tomu, že co se má stát se stejně stane, nesejde vlastně na tom, co udělám já.	2,70	1,11	0,55
37	Život je samá změna, a tak člověk může sotva plánovat budoucnost.	3,28	1,06	0,48
3	Mnohé v mém životě určuje osud.	3,28	1,13	0,38
53	Šťastná náhoda často přinese lepší výsledek než tvrdá práce.	3,39	1,07	0,33
35	Živelné potěšení z toho, co dělám, mizí, když musím myslet na cíle a důsledky své činnosti.	2,82	0,92	0,32
52	Je lepší utratit to, co vydělám, za současné radosti, než šetřit na zajištění budoucnosti.	2,65	1,19	0,29
47	Dnešní život je příliš složitý, dal bych přednost jednoduššímu životu, jako byl dříve.	3,24	1,18	0,27

Budoucnost

Škála má poměrně velký počet položek (13) a uspokojivou vnitřní konzistenci (Cronbachovo alfa 0,75). Podobně jako v předešlé škále, necelá polovina položek má korelaci se škálou nižší než 0,4. Dvě položky škály jsou dosti problematické (30 a 56; viz tab. 10).

Položka 30 (*Než se k něčemu rozhodnu, zvažuji, zda se vynaložený čas a námaha vyplatí.*) vykazala poměrně nízkou korelaci ke škále (0,18). Obsahově se položka zabývá rozhodováním. Vyjadřuje pečlivé až strategické rozhodování založené na očekávaných výsledcích. Může vyznívat trochu pragmaticky, což je možná příčinou její ne úplně přesvědčivé empirické manifestace. Zátěž položky v explorační faktorové analýze byla sice relativně slabá (0,26), ale ve shodě s teoretickým modelem.

Interpretace položky 56 (*Vždycky se najde čas na to, abych v práci dohonil, co jsem zameškal.* (-)) je poměrně složitá. Jedná se o položku, která je opačně hodnocená (to znamená, že vysoký souhlas s tímto výrokem vede k nízkému skóru ve škále). Přesto, že obrácení položky bylo provedeno, položka má ke škále zápornou korelaci. Ta je sice nízká (-0,11), přesto je to zarážející. Podobně se položka manifestuje i v explorační faktorové analýze – nejvyšší zátěž směřuje k faktoru *Budoucnost*, je však záporná. Z obsahového hlediska položka vyjadřuje především lehkovážný postoj k času. Zároveň je v ní však obsažen nesamozřejmý předpoklad, že je dobré dohnat, co jsem zameškal. Tento předpoklad naopak ukazuje na zodpovědný přístup k práci a je tedy v přímém rozporu se zamýšleným poselstvím položky, kterým je lehkovážnost. Domníváme se, že právě tato vnitřní rozpornost otázky způsobila její neočekávanou empirickou manifestaci. Ve francouzské, litevské a španělské verzi se položka projevila ve shodě s originálním modelem. Budeme tedy zvažovat úpravu překladu ve smyslu většího důrazu na lehkovážnost (např. připodobněním k výroku „Práce neutuč“).

Korelace ostatních položek se nacházejí v rozsahu od 0,30 do 0,53.

Chybějící hodnoty

Při sběru dat (každý respondent byl ústně dotazován) měli respondenti k dispozici odpověď „nevím“. To na rozdíl od běžné tištěné (resp. elektronické) verze dotazníku dává možnost analyzovat položky, na které respondenti často nechtěli nebo neuměli odpovědět.

Výskyt chybějících hodnot ve finálním souboru (N = 2030) byl poměrně nízký a rovnoměrně rozprostřený do většího množství položek. Celkem 14 položek nezodpovědělo více než 1 % respondentů. Nejvyšší procento chybějících hodnot (3,5 %) bylo zaznamenáno u položky 3 (*Mnohé v mém životě určuje osud.*), následovala položka 35 (*Živelné potěšení z toho, co dělám, mizí, když musím myslet na cíle a důsledky své činnosti.*), která nasbírala 3,4 % chybějících odpovědí. Přes 3 % chybějících odpovědí (3,2 %) jsme zaznamenali ještě u položky 51 (*Pracuji i na obtížných nezájemných úkolech, když mi dopomohou k úspěchu.*). Položky 38 (*Má životní cesta je řízena silami, na které nemám vliv.*) a 33 (*Věci málokdy dopadly tak, jak jsem čekal.*) dosáhly shodně 2,6 % chybějících odpovědí. Položka 47 (*Dnešní život je příliš složitý, dal bych přednost jednoduššímu životu, jako byl dříve.*) zaznamenala 2,4 % chybějících odpovědí. Žádná z dalších položek nepřesáhla 2 % chybějících odpovědí.

Na první pohled je zřejmé, že v nejčastěji nezodpovídané šesti položkách převažují položky ze škály *Fatalistická přítomnost* (3, 35, 38 a 47). *Fatalistická přítomnost* se v rámci explorační faktorové analýzy projevila jako nejslabší faktor, který se částečně rozmělnil do faktoru *Negativní minulost* (položky 35 a 47) a druhého přítomnostního faktoru *Hédonistická přítomnost* (položky 52 a 53). Také analýza chybějících hodnot

Tab.10 Budoucnost

	Položka	Průměr	SD	r
40	Díky soustavné práci plním úkoly včas.	3,63	0,93	0,53
13	Řídím se pravidlem „nejdřív práce a potom zábava.“	3,65	1,00	0,53
10	Když chci něčeho dosáhnout, vytyčím si své cíle a rozmyslím si jakými konkrétními prostředky k nim dospět.	3,67	0,93	0,49
21	Své závazky vůči přátelům a úřadům plním včas.	4,06	0,85	0,48
45	Když vím, že je třeba udělat nějakou práci, jsem schopen odolat pokušením.	3,66	0,92	0,47
18	Zneklidňuje mne, když jdu někam pozdě.	3,77	1,05	0,46
6	Věřím, že člověk by si měl každé ráno předem naplánovat svůj nastávající den.	3,41	1,05	0,45
24	Beru každý den tak, jak přichází, místo abych se pokoušel ho naplánovat. (-)	2,94	1,09	0,38
43	Dělávám si seznamy toho, co mám udělat.	3,01	1,31	0,36
9	Nedělám si starosti, když se věci neudělají včas. (-)	3,18	1,17	0,36
51	Pracuji i na obtížných, nezajímavých úkolech, když mi dopomohou k úspěchu.	3,17	1,04	0,31
30	Než se k něčemu rozhodnu, zvažuji, zda se vynaložený čas a námaha vyplatí.	3,46	1,00	0,18
56	Vždycky se najde čas na to, abych v práci dohonil co jsem zameškal. (-)	2,47	0,93	-0,11

(-) značí opačně položenou otázku

naznačuje, že čeští respondenti měli s položkami této škály potíže. Položka 35 je formulačně poněkud náročná, položka 47 zase kombinuje dva výroky, jak jsme již upozornili v položkové analýze. Položky 3 a 38 by se mohly českému respondentovi jevit jako poněkud patetické – zaznívají zde „silné výrazy“ jako osud, životní cesta, síly, na které nemám vliv. Časté nezodpovídání výše uvedených položek by mohlo znamenat, že fatalistický způsob myšlení (alespoň v podobě, v jaké je prezentován v dotazníku) je českým respondentům cizí a nevědí, jak se k němu vymezit. Takové vysvětlení by dobře rezonovalo i s výše zmíněným částečným rozmělněním faktoru do dvou faktorů nejbližších. Také položka 33, ačkoliv patří do škály Negativní minulost, se vyzněním blíží fatalistickým položkám (vyjadřuje neschopnost člověka předvídat, což může vést k fatalistickému postoji k přítomnosti) – v explorační faktorové analýze položka podle očekávání nejvýrazněji zatěžovala faktor Negativní minulost (0,40), její zátěž k faktorů Fatalistická přítomnost byla však jen o desetinu nižší (0,30). Položka 51 se dosud jevila jako bezproblémová, důvodem jejího častého nezodpovídání by mohla být poměrně vysoká míra obecnosti – pro respondenta může být těžké si rychle vybavit nějaký konkrétní příklad „obtížného nezajímavého úkolu“. Není také zcela jasné, co je míněno „úspěchem“ - může to být kariérní postup, ocenění od nadřízených či spolupracovníků, vlastní uspokojení nebo něco docela jiného.

ZÁVĚR

Diskuze je provedena průběžně, v rámci celého textu. Na tomto místě proto upozorníme jen na některá významnější zjištění. V první řadě naše studie prokázala, že americký dotazník je jazykově a kulturně převeditelný do českého prostředí. Ačkoliv konfirmační faktorová analýza nepřinesla přesvědčivé důkazy a její výsledky byly spíše slabé, explorační faktorová analýza jasně ukázala, že česká verze se s verzí americkou rozchází pouze v položkách se slabší zátěží (v americké i české studii). V položkách s výraznou zátěží (> 0.50), které určují interpretaci faktorů, byla míra shody české a americké verze velmi vysoká. Naznačené výsledky jsou příslibem do budoucna, kdy má být uvedena zkrácená verze dotazníku, zahrnující pouze položky s vyšší zátěží.

Již v současné podobě dotazník vyniká snadným způsobem administrace a pozitivním přijímáním ze strany respondentů. To z něj společně s použitelností v různých kontextech činí velmi užitečný nástroj výzkumu i psychologické praxe.

LITERATURA

- Apostolidis, T., Fieulaine, N. (2004): Validation française de l'échelle de temporalité The Zimbardo Time Perspective Inventory (ZTPI). *Revue européenne de psychologie appliquée* 54, 207-217.
- Apostolidis, T., Fieulaine, N., Soulé, F. (2006): Future time perspective as predictor of cannabis use: Exploring the role of substance perception among French adolescents. *Addictive Behaviors* 31, 2339-2343.
- Apostolidis, T., Fieulaine, N., Simonin, L., Roland, G. (2006): Cannabis use, time perspective and risk perception: Evidence of a moderating effect. *Psychology and Health* 21, 571-592.
- Boniwell, I., Zimbardo, P. G. (2004): Balancing one's time perspective in pursuit of optimal functioning. In: Linley, P. A., Joseph, S. (Eds.): *Positive Psychology in Practice*. Hoboken, NJ, Wiley, 1-23.
- Boniwell, I., Osin, E., Alex, L. P., Ivanchenko, G. V. (2010): A question of balance. Time perspective and well-being in British and Russian samples. *The Journal of Positive Psychology* 5, 1, 24-40.
- Byrnes, J. sem.additions. (2008) Staženo z <http://r-forge.r-project.org/projects/sem-additions> dne 8.6.2010.
- D'Alessio, M., Guarino, A., De Pascalis, V., Zimbardo, P. G. (2003): Testing Zimbardo's Stanford Time Perspective Inventory (STPI)-Short Form: An Italian study. *Time and Society* 12, 2/3, 333-347.
- Daugherty, J. R., Brase, G. L. (2010): Taking time to be healthy: Predicting health behaviors with delay discounting and time perspective. *Personality and Individual Differences* 48, 202-207.
- Diaz-Morales, J. F. (2006): Estructura factorial y fiabilidad del Inventario de Perspectiva Temporal de Zimbardo. *Psicotherma* 18, 3, 565-571.
- Diaz-Morales, J. F., Ferrari, J. R., Cohen, J. R. (2008): Indecision and avoidant procrastination: The role of morningness-eveningness and time perspective in chronic delay lifestyles. *Journal of General Psychology* 135, 3, 228-240.
- Drake, L., Duncan, E., Sutherland, F., Abernethy, C., Henry, C. (2008): Time Perspective and Correlates of Wellbeing. *Time & Society* 17, 1, 47-61.
- Ferrari, J. R., Diaz-Morales, J. F. (2007): Procrastination: Different time orientations reflect different motives. *Journal of Research in Personality* 41, 707-714.
- Fox, J., Kramer, A., Friendly, M. (2010): sem: Structural Equation Models. R package version 0.9-20. Staženo z <http://CRAN.R-project.org/package=sem> dne 8.6.2010.
- Gonzales, A., Zimbardo, P. G. (1985): Time in perspective: A psychology today survey report. *Psychology Today* 21-26.
- Guthrie, L. C., Butler, S. C., Ward, M. M. (2009): Time perspective and socioeconomic status: A link to socioeconomic disparities in health? *Social Science & Medicine* 68, 2145-2151.
- Hodgins, D. C., Engel, A. (2002): Future Time Perspective in Pathological Gamblers. *The Journal of Nervous and Mental Disease* 11, 775-780.
- Holman, E. A., Zimbardo, P. G. (2009): The social language of time: Exploring time perspective-social network connections. *Basic and Applied Social Psychology* 31, 136-147.
- Hooper, D., Coughlan, J., Mullen, M. R. (2008): Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research*

- Methods 6, 53-60, available online at www.ejbrm.com.
- Keough, K. A., Zimbardo, P. G., Boyd, J. N. (1999): Who's smoking, drinking, and using drugs? Time perspective as a predictor of substance use. *Basic and Applied Psychology* 21, 149-164.
- Laghi, F., Baiocco, R., D'Alessio, M., Gurrieri, G. (2009a): Suicidal ideation and time perspective in high school students. *European Psychiatry* 24, 41-46.
- Laghi, F., D'Alessio, M., Pallini, S., Baiocco, R. (2009b): Attachment Representations and Time Perspective in Adolescence. *Soc Indic Res* 90, 181-194.
- Liniauskaitė, A., Kairys, A. (2009): The Lithuanian version of the Zimbardo time perspective inventory (ZTPI). *Psichologija* 40, 66-87.
- Milfont, T. L., Andrade, P. R., Belo, R. P., Pessoa, V. S. (2008): Testing Zimbardo Time Perspective Inventory in a Brazilian sample. *Revista Interamericana de Psicologia* 42, 49-58.
- Pavelková, I., Purková, V., Menšíková, V. (2010): Časová perspektiva jako významný regulativ v lidském životě a žákovské motivaci. *Studia Pedagogica* 15, 31-48.
- Pavelková, I. (2002): Motivace žáků k učení. Perspektivní orientace žáků a časový faktor v žákovské motivaci. Praha, PedF UK.
- Phan, H. P. (2009): Amalgamation of future time orientation, epistemological beliefs, achievement goals and study strategies: Empirical evidence established. *British Journal of Educational Psychology* 79, 155-173.
- R Development Core Team (2009): R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria.
- Rotter, J. B. (1954): Social learning and clinical psychology. New York, Prentice-Hall.
- Shores, K., Scott, D. (2007): The relationship of individual time perspective and recreation Experience Preferences. *Journal of Leisure Research* 39, 1, 28-59.
- Sircova, A., Sokolova, E.T., Mitina, O. V. (2007a): Metodika P. Zimbardo po vremennoj perspektive. *Psychologičeskaja diagnostika* 1, 85-106.
- Sircova, A., Mitina, O. V., Boyd, J., Davydova, I. S., Zimbardo, P. G., Naprjacho, T. L., Nikitina, E. A., Semenova, N. S., Fieulaine, N., Jasna-ja, V. A. (2007b): Fenomenon vremennoj perspektivy v raznykh kulturach (po materialam issledovannij s pomošču metodiki ZTPI). *Kulturo-istoričeskaja psihologija* 4, 19-31.
- Sircova, A., Mitina, O. V. (2008): Zimbardo time perspective inventory: A comparison across cultures. *International Journal of Psychology* 43, 3-4.
- Worrell, F. C., Mello, Z. R. (2007): The reliability and validity of Zimbardo Time Perspective Inventory scores in academically talented adolescents. *Educational and Psychological Measurement* 67, 3, 487-504.
- Zimbardo, P. G., Keough, K. A., Boyd, J. N. (1997): Present time perspective as a predictor of risky driving. *Personality and Individual Differences* 23, 6, 1007-1023.
- Zimbardo, P. G., Boyd, J. N. (1999): Putting time in perspective: A valid, reliable, individual-differences metric. *Journal of Personality and Social Psychology* 77, 6, 1271-1288.
- Zimbardo, P. G., Boyd, J. N. (2008): *The Time Paradox: The new psychology of time that will change your life.* USA, Free Press.

SOUHRN

Záměr: Příspěvek prezentuje českou verzi amerického dotazníku časové perspektivy (Zimbardo Time Perspective Inventory – ZTPI). Uvedeny jsou výsledky testování dotazníku na rozsáhlém reprezentativním vzorku české populace (N = 2030) a jejich srovnání s originálním dotazníkem a dalšími překlady - litevským, francouzským a španělským. Byly ověřovány psychometrické vlastnosti dotazníku.

Soubor a procedura. Česká verze dotazníku ZTPI byla administrována v letech 2003 a 2008 reprezentativním souborům české populace (N₂₀₀₃ = 992; N₂₀₀₈ = 1038).

Statistická analýza. Byla zjišťována vnitřní konzistence (Cronbachovo alfa) a přiléhavost struktury dotazníku (konfirmační faktorová analýza). Dále byla provedena podrobná položková analýza a explorační faktorová analýza.

Výsledky. Vnitřní konzistence byla různě vysoká pro jednotlivé škály (Cronbachovo alfa od 0,66 do 0,85). Konfirmační faktorová analýza ukázala odchylky struktury dotazníku od sebraných českých dat, bylo však dosaženo srovnatelných hodnot s kulturně nejbližší litevskou verzí dotazníku. Bylo identifikováno několik problematických položek (některé z nich se projevíly nepředvídaně i v jiných jazykových verzích ZTPI). Podrobná analýza pomohla vysvětlit neočekávanou empirickou manifestaci těchto položek. Tyto položky patřily v originálním dotazníku k méně významným položkám (s nižší záteží). U významných položek jednotlivých škál byla naopak shoda vysoká. Autoři uzavírají, že česká verze dotazníku ZTPI je použitelná v psychologickém výzkumu i praxi.

Copyright of Ceskoslovenska Psychologie is the property of Institute of Psychology of the Academy of Sciences and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.